

בצרון : ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן, שנה ל"ד, כרך ס"ד, חוב' א' (301)
(תשרי-חשון תשל"ג, אוקטובר 1972)

עטרת צבי*

מאת ז. ברושי

אליבא דאמת זהו המאסף השלישי, התלמידים הרבים שצ. ש. ז"ל העמיד והידידים שרכש לו הוציאו שני מאספים: אחד ליובלו השישים ואחד — לשבעים. ואין כאן משום כל המוסיף — גורע. סופר ומחנך בעל שיעור-קומה כש. מעורר סקרנות, וכל המרבה לספר על אישיותו הרי זה משובח.

מולדתו של ש. היא בדיגיביץ, אוקריינה — 15 מרץ 1884 — עיר ואם בישראל, וכן המקום על יושביו. חנותו של אביו — ר' דוב, אמיד ומשכיל — היתה בית ועד לחכמים ששקלו וטרו בכיבשונו של עולם. ההורים השתעשעו בילד שעשועיהם, מוריו ומלמדיו הפרטיים ותבריו — וביניהם יעקב פייכמן — הכירו מיד בכישרונותיו, כל אחד במיטב יכלתו נתן את דעתו לעודד את האברך ההוא, שהצטיין גם בהתמדה יתרה, בעקשנות נועזת ובאהבת תורה. ואוהב תורה — לא ישבע תורה.

בסיכומו של דבר: הסביבה האירה פנים לו. יש סוברים שהמצוקה מחשלת את האדם. ברם, רק יחידים בעלי אופי מוצק מצליחים לצאת מן המיצר בלתי נפגעים. ומי יתנה את פיצעי-הנפש התבוים? צבי — או הירשל — ניצל מפיגעי-הזמן. כולם ניבאו לו, כי לגדולות נוצר. ויהי כאשר פתח — כן היה.

אם נקבל את הנוטריון של מול — מקום, זמן, לימוד — הרי הם שלושה מרכיבים יסודיים המעצבים את חייו של כל בן-אדם. אך לא כל אחד מודע עליהם. נתמזל מולו של בעל היובל שהיה דעתן ותמיד בא במקום הנכון — אם זה היה טרנוב או ברדיצ'ב — והתמצא בצרכיו התרבותיים-רוחניים, בזמן הנכון — והבין את תביעת השעה, בינה לעיתים. כל אלה עמדו לו להיות בקור-העילוי וההישגים. נתקיימה בו התפילה, אורח חיים תודיעני, והביא בליבו חכמה וחלק ממנה לרבים.

ש. שלום וישורון קשת פותחים שער א' בברכה בשם הברית המשולשת שכרת ש. עם החינוך העברי, היצירה העברית וא"י, שהיא גולת הכותרת לכל מיפעל חייו, ואברהם רוזן מוסיף נופך משלו — עיטור פיוטי לדמותו; ג. קרסל מעלה פרט מעניין בתולדותיו: פובליציסטון נועז שתפס את האקלים הכללי של וועידת צרנוביץ, שלכאורה עשתה את עמודיה כיסופים לידיש, רפידתה — רעב לעממיות ומרכבתה — אירגון של חברות למען מאמע לשון ותיקונה (אורטוגראפיה, מינוחים חדשים וכד'), כלומר: יעד בלשני-סיפרותי. ברם שרפשטיין הצעיר גילה פני הלוט מאלוט עליה והמסכה הנסוכה על המשתעים והשועים ובמאמר חריף (המצפה, 1908) גילה שתוכה רצוף איבה לעברית, ציוניות וירו שלים.

* ספר שרפשטיין — מאסף ליום הולדתו הפ"ה בעריכתו של זבולון רביה, שבו משתתפים לו איש — מכיל 421 עמודים ומחולק בשלושה שערים: א. לדמותו; ב. חינוך ומחקר; ג. סיפרות יפה. יצא לאור עלידי ועד היובל בניו-יורק והסדרות המורים בישראל, תל-אביב, תשל"ל.

יעקב חורגין עומד על ריבוי הנושאים שבכתביהו: הואי יחודי וכללי. יש אשר פכים קטנים הנתונים לאיבוד — דווקא ש. חוזר עליהם, ממרקם ומשבבם ובצימצום אמנותי יורע אורם. בקיצור: כלל גדול הוא גוקט בכתיבתו, כל מי שמוציא דברי סופרים ואינם עריבים על שומעיהם, נוח לו שלא אמרם¹.

בזכרונותיהם הלבביים של אהרן ויפה (מאקלוביץ) קליין מתגלה ש. כמחנך שהשפיע על חניכיו בגישתו המיוחדת: נועם הליכות וגיוון השיעור בתבלין הומוריות, המפיג את המתחנות בכיתה ומשרה אקלים מרגיע המקרב לבבות ומשדיך את יראת הכבוד של התלמיד כלפי מורהו. שיטה זו נעוצה במקורות עתיקים: דרבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחו רבנן, ולבסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא².

הביבליוגראפיה של כתבי שרפשטיין משתרעת על ארבעים עמודים (26—66). ליקטה וסידרה עקבא בן-עזרא. רשומים כאן 463 ערכים — פריון סיפורתי משנת תרנ"ט עד עכשיו ומצויידים בהסבר קצר הממצה את תוכנם.

בשער ב' — המצוי בגדר עניונו של בעל היובל — משתתפים כ"ג סופרים. חיים אורמאן מנתח את שיטות-החינוך השונות הנהוגות באירופה ובארצות-הברית בהכשרת מורים בבתי הספר היסודיים בהקשר לבעייה זו במדינת ישראל.

גרשון חורגין כותב על המוסר כיסוד-החינוך. גישה זו מזדהית עם דברי ר' חנינא בן דוסא: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו — חכמתו מתקיימת³. ומוסר משמע: הדרכה להתחייבות ואחריות חברתית. התניך הוא נטול יציבות וקביעות, אך נוח להשפעה. רק המחנך המושל ברוחו ומקפיד על גבולות הנימוס כלפי הזולת — חזקה שיצלית. ההשפעה צריכה להיות בעקיפין ובמעשים. בניגוד לדעת ר' מאיר — שהלומד תורה מרב אחד ... נמצא מלא טובה וברכה⁴ — סבור המחבר, בוודאי בעקב שינוי המקום, תמורות הזמן וחליפת התנאים, שדווקא החינוך רב-הצדדים, כלומר שבא מפי מורים רבים הוא המועיל ביותר. העונש הנופני — שכרו יצא בהפסדו. הלוקה — שכבודו נפגע — יעמוד במירדו. יש לאחוז בשביל הזהב שתהא שמאל דוחה וימין מקרבת.

ד"ר אפרים שמואלי וד"ר חיי ברורר רואים בהנחלת עברית המסד והטפחות של החינוך בתפוצות, ואין להעדיף את הבמה שיש בו' על הקנקן. כי לשון אינו כלי טכני, אמצעי תיקשורת גרידא בין הבריות, אלא בה נאגרה נישמת האומה ומשמשת כתריס בפני פורענות ההתבוללות. יש לאון בין שניהם ולמקד את הלמידה למוינה. נשקפת סכנה ממשית שיגדל דור אויש ... והתרופה? מילכא קשיטא נותן ד"ר ברורר לגייס כוחות-הוראה מעולים ולשלחם להתם. אבל איך מגייסים? המצויים החלוצים הללו וכיצד יפעלו וישפיעו? סתם הכתוב.

עזריאל אייזנברג מספר על תולדות ועוד החינוך היהודי בניירורק, שנוסד ב-1910. בתשכ"ט קיבל הוועד מקרן הצדקה תמיכה בסך \$ 910.418 וממקורות אחרים \$ 200.000. מה עושים בסכום כזה? צורכי עם ישראל מרובים. המחבר מונה שירותים דלקמן: התקנת תוכניות, מכשירי עזר, חומר לבחינות, הרמת קרנו של המורה, מיסקרים, תרגילונים, חוגי-ויקודים, ספריה ועוד פרפראות לחכמה שאין לזלול בהן כלל וכלל.

טיבעי ואנושי הוא: אדם שעמד בראש הוועד י"ז שנים (1949—1966) שיראה הכול באספקלריה המאירה. ובמה ירצה את מלאכתו אם לא בראשי פרקים של מיפעלים שנעשו

- (1) שיר השירים רבה ד.
- (2) פסחים ק"ז א.
- (3) אבות ג.
- (4) אבות ד' נתן ה.

ועתידים להיעשות, ובראשי הממונים, המפקחים, המדריכים, יועציו על ויועציותת השוקדים להשביח את החינוך? גם הבנין החדש זכור לטוב, המסמל במידה מסוימת את כוחה ויציבותה של הקהילה היהודית מעיד, כי ג' ש ה נאה (לחינוך) זירת נאה וכלים נאים מרחיבים דעתו של אדם, ויש ליצור תנאים נוחים לפקידים במערכת הפדגוגיה. בקיצור: גדולות ונפלאות! אלא מה? המחבר מגלה טפח ומכסה טפחיים. הרושם הוא, כי משהו חסר מן הספר (הסטטיסטיקה דשם מעורפלת במיקצת), והשאלה היא: אם כל כך טוב, מדוע כל כך רע?

ד"ר יהודה פילטש, שנהירין לו שבילי החינוך בארה"ב כשבילי עיר מולדתו, הופך את הקערה על פיה ומראה שהחינוך העברי שיטחי, קלוקל ויורד פלאים. גם עכברא גנב גם חורא גנב. הבית נחרוקן. האוצר הלשוני טעון עתירי-ערכים כפי כל יהודי — צדקה, קידוש השם, גמילות חסד, פדיון שבויים, מתן בסתר — יצא מכלל שימוש. ואפילו הגיבים הקשורים בהואי הדתי — ארון קודש, פרוכת, תשובה — נעלמו מן הזיכרון ומן הלב. התעלמות זו אינה ברוכה דווקא בהסתגלות כפייה אל התיים האמריקניים, אלא בעיקר היא פרי הנוחה מודעת ואדישות זידוגית. ומקום התורפא — בפמליא של מעלה: המנהל, המחנך, הרב, המדריך. האות המרובעת והתארך העברי נכחדים ממוסדות חינוך ומבנינים חברתיים, ולא נחלו על שבר בית יוסף. מחזי מיליון חניכים בבתי אולפנא יהודיים רק מתי מיספר כותבים (מסוגלים לכתוב? / ז. ב.) חיבור קצר בעברית, והספר העברי — כאבן שאין לה הופכין. בסיכומו של דבר: אפשר לשנסח את גוסח הכתוב: גשיאים ולוח (בבתי ספר יש למכביר) וגשם (כלומר: הגשמה) אין.

אברהם פ. גניס מייחד את הדיבור על החובה של הציבור ליטול על עצמו אחריות קהילתית לחינוך היהודי. דווקא עכשיו השעה נוחה לכך, מכיוון שעסקני קרן הצדקה החלו להראות אבנתא דליבא לקיומה ועתידה של עדת ישראל באמריקה, לא רק במוכן הגשמי החומרי, אלא גם מבחינה רוחנית-לאומית. וזהו אות לטובה.

על המדוכה, דיקדוקי יושבים ד"ר שלמה הרמתי וד"ר זאב חומסקי, ואין מלכות אחת נוגעת בחברתה כמלוא הגימה. מאמרו של הראשון נועד בעיקרו ליחידים-סגולה מיקצועיים, או למועמדים לעשות תורה זו קרדום לחפור בו. מסופקני אם מורה בארה"ב או בישראל יפיק ממנו — מקוצר רוח, עבודה קשה ודווקא בזמן — תועלת ממשית. והשני מנתח חריגים המצויים בתנ"ך ובמישנה — פרי פעלים שאבד עליהם כלה, כי גם בלשון חלים חוקי פריחה וכמישה.

יעקב כנעני, בעל, אוצר הלשון העברית אינו הולך רכיל, אלא מגלה סוד כיצד הגיע למיפעל חייו, שבו קנה לו את עולמו לא בשעה אחת אלא ביגיעה ועמל של ארבעים שנה. ועוד ידו נטויה, ואחריתו — מי ישורנה?

שלושת המאמרים המלאים וגדושים דברי תורה, הלכה ומינהגים, (גישואי קטנים בתלמודי לח. ז. ריינס; מידות רעות בתלמידים בתקופת התלמודי למשה אברבך; ערכים מוסריים והתפתחות ההלכה לשלמה גרינברג) — מהווים כעין חוליה משולשת אחידה תוך רמו מעודכן לעידן שלנו ססדנא דארעא חד הוא ולא ייתכן חינוך ללא בסיס מוסרי. עליהם יתענגו ת"ח, לומדים ולמדנים.

אפיריון גמטי ליעקב קבוקב שפירסם צרור מיכתבים ליהודה לייב לחין (יהל"ל) מאת המשורר יצחק רבינוביץ, שהגיע לארצות הברית בראשית שנות ה-90 במאה שעברה. המיכתבים הללו — פרט לערכם ההיסטורית-תרבותי, יש להם גם ערך בלשני בסינגונם המליצי. ודווקא המליצה כאן יוצאת מתחת קולמוסו חד וחלק, חגיגית, טיבעית ורהוטה ומשקפת לא רק את חיי הכלל ואת ההואי של המהגרים היהודים ומאבקם עם הסביבה החדשה, אלא גם התלבטותו הוא כפרט — משכיל עברי — שהוטל בלבב ים סוער ומישברים וגלים עוברים עליו. יש בשירטוטים הללו ביקורת קטלנית על חיי הציבור שהתחילו לנבוט ולקבל צורה: פה,

השקר אינו פוסת, רענן הוא כשושן פורה, מלא עלומים וליח. מסתבר שגם סדנא דזרייא חד הוא.

מרדכי עמנואל נוח (נאמו על שיבת היהודים אל ארצם, בתרגומו השלם מאת חיים אורלן) ויהודה לייב מגנס (מאת חיים ראובן רבינוביץ) — יש להם מכנה משותף אחד. שניהם יצאו — למרות המרחק שבניהם בזמן קרוב למאה שנים — לעשות נפשות לרעיון שיבת ציון; זה בין בני-ברית ושאינם בני-ברית, וזה — גם לרעיון השיבה אל היהדות בין היהודים. ולא עוד אלא שהתמודד לפרוץ את גידרו של היכל עמנואל בניירורק — מצודת שינת ציון והתיקונים. הוא הבין כי אין בין 'תיקון' ו'ניתוק' אלא שיכולות אותיות בלבד, ועריקה מההמונים הפשוטים מלאי-אמונה וביטחון גוררת קריעה ועקירה מן השורש, ואיבר מדולדל — מכיוון שדל דל.

פרט מעניין מעלה המחבר: בשנת 1909 קרה מיקרה: בתו של אחד מועד הנאמנים נישאה לנוצרי וכומר היה המסדר קידושין בכנסיה. מגנס תבע בכל תוקף את פטוריו של מר שטרן, עשיר מופלג, מועד הנאמנים, שתי החלטות הובאו לפני הוועידה. ההחלטה התמורה גזרה איסור על רב ריפורמי לסדר קידושין בנשואי תערובת. לאור הוועידה המרכזית של הרבאים האמריקניים האחרונה, שבה נאמר בגבהות לב שלמעלה מ-400 רבאים מתקנים נותנים את הגושפנקא לנישואים כאלה — מתבלטת ביתר שאת אישיותו של חכם זה שראה את הגולד ואחרית דבר מראשיתו.

חזונם של שני היהודים המופלאים על שיבת ציון קרם עור ועצמות, רק מאמציו של מגנס להרחיק את הצלם מן ההיכל לא נתממש. אך מי יודע כמה לבבות קפואים נדלקו מן הניצוצות האותיות הפורחות מפיהם? מי יהע כמה גרעינים נפלו בפרודות, נקלטו ונשאו פרי, ושונאים ואדישים לגורל ישראל הפכו חסידי אומות העולם? ומי יספור את התועים והנידחים ששבו בזכותו אל עם? כי, אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח.

ח. ברודומא — לולא דמיסתפינא הייתי אומר כי, עמד וימודד ארץ⁵, והגיאוגרפיה של איי כחותם על ליבו. וכשהוא אוחז בציצית-ראשן ומטייל איתך ארוכות וקצרות בנגב — אל תירא ואל תחת! כי הרי שומר ישראל מעל ולימינך ולשמאלך — צהתל ובינך ספרה-ספרים ולפניך מורה נבוכים — חזקה שלא יאונה אליך רע; ולא עוד אלא שתשוב מן החיור מדושן-עונג. ברודומא מראה לך במיסמכים מתועדים ממקורות ראשונים, כי שטח זה, מבחינה היסטורית, הוא הראשון בחלקי הארץ שהחזיקו בו האבות ועסקו ביישובו, ומבחינה מעשית-כלכלית צפונים בו אוצרות כמוסים, ורק עם ישראל ששרשיו נעוצים כאן מקדמת דנא מסוגל לגלותם. וכתום הטיוול, אם אפילו היית יונה שביונים — והפכת לאיש אחר ולא תרצה להיות כיונה פותה אין לב ולהחזיר אדמה זו לצאצאי פרעה ולתת בידם חרב היונה.

ישראל חיים לוינטל כותב מסה נאה על אופיה של הדרשה הקלאסית. המדרש — למרות ריבוי המחקרים על התהוותו — עדיין לא נתמצה כראוי. משל, למה הדבר דומה? ליריעה ססגונית שארגו אותה מאות אומנים, וכל אחד הטביע עליה את חותמו. מיבנה הסיפורתי הוא רב-אנפין: אגדה, בדיחה, משל ומליצה, מוסר, מינהגים, פולקלור, עצה ותושיה, הלכה, נסיונות חיים, דיונים בכיבשונו של עולם, ישראל בין העמים, גורלו ועתידו, דברי הימים והשתלשלותם. וכך נצטברה בה רבדים-רבדים. רק אמודאי מומחה — דרשן בחסד עליון — יצלול במימיה וידלה משם אבנים טובות ומרגליות. את המדרש אפשר לעדכן לרוח הזמן. הוא כעין יין ישן בקנקן חדש. יש בו כל הטעמים. בחורים יטעמו טעם לחם, זקנים — דבש, תינוקות — שמן ויהא נבלע ברמי"ח אבריים.

אריה טרקטובר עומד על מקומה של השואה בהיסטוריוגרפיה היהודית. לפי דעתו בפרשת הסבל היהודי — הגולה — בחקר השואה גלומה פרשה שניה — הגסתר — קידוש

השם: העמידה על הנפש, ההתנגדות בתוקף לצר. וכשם שמצוקת היהודים היתה יחידה במינה בטראגדיה הנואשת בתולדות כל העמים, כך יחידה היתה בגילוי גבורתה הנפשית: העם היחידי באירופה הכבושה שהתקומם בעשר אצבעות נגד הצורר המנאץ. פרשה זו — הגסתר — הוזנחה מכמה טעמים. עכשיו הולך ומסתמן הכיוון להבליטה, למען ידעו דורותיכם ותשמש גם פיתחון פה כלפי משטינים ומקטרגים וזייפנים, אשר בשרירות ליבם התמודדו לטשטש את גילויי זוהר אלה, ומעלילים על צאצאי, מסדה' שהלכו כצאן לטבח יובל. אליבא דאמת נתקלו המנאצים על כל צעד ושעל בהתמרדות ובצו האַטביסטי, ובחזרת בחיים — שהוא גם כן סימן מובהק להתקוממות חשאית ונועזת.

נחום דרייזון מיישב — ודוּחַק לא בדוּחַק — כמה תמיהות, בענין המילחמה שבין דויד וגליית' (שמואל א' פרק יז). למשל מפני מה לא יצאו כל בני ישי ודויד — שהיה בגיל הכ"ח — בכללם להילחם? [לפי התורה (במדבר א, ג) חל הגיוס על בני כ' ומעלה] והתשובה: המינהג המקובל היה לגייס לא יותר משלושה בנים מאב אחד, כדי להבטיח שארית למישפחה במיקרה אסון בשדה הקטל ולמנוע עירעור המשק. ומה שנוגע לשאר התמיהות היה מי שאמר: ניתי ספר ונחזה ביה.

מתוך אוסף הברון דויד גינזבורג שבמוסקבה, מפרסם אברהם יצחק כ"ץ פיוט, יאבתי פצות פה' — בצירוף הסבר — בן שיבעה בתים. באלף בית המשולש משובץ שם הפייטן יצחק הקטן שחי בין המאות יא—יג. מה שמאפיין את הפיוט הנ"ל — שכאר הפיוטים — הוא: המאבק של מחברו עם... הלשון שנצטמצמה — אחרי תקופת המישנה — בד' אמות של הלכה גרידא, וניסיון לחרוג מתחומיה הצרים. מצד אחד רצון עז של היוצר לתת ביטוי למערכי הלב ומאידך גיסא — מחסור בכלי הבעה. ומה שמפליא אותנו: היוצר דלוק יצר-היצירה אינו מצומת ללשון, אלא נאבק ליצור גיבם חדשים שמקורם ברבדים ישנים לתשמישו האמנותי. ובלי משים היה יצחק הקטן — ושאר הפלוגנים האלמונים — בין סוללי הדרך הראשונים להרחבת הגבולין של השפה בכתב ובעל-פה (321—323).

קיימא לן: ברא כרעיה דאבוהי. זכה בעל היובל ובנו יחידו בן-עמי חי עם מישפחתו במדינה. זכות עצמית — ביחד עם זכות אבות — בודאי מטייעת, והוא פרופיסור באוניברסיטה שבתל-אביב. בספר מובא נאומו המעניין, המדענים והאחרים שהשמיע בחברת הפיסיקאים בארץ.

פרקי עליה ופרקי היים' ליהודית הררי — הם בעצם סיפור מופלא על הקשר הניצחי בין בגים ומולדת, הרפתקאות ותלאות של יהודים עולים ותיירים לארץ האבות החל מן המאה ה"ב עד 1914. טוב ויפה! אך מאין הקסם הוזה שבכיכרת אומה זו — שראשיתה נעוצה בנאות חנוך' — להצית נשמות, להלהיב לבבות ולצקת רוח חיים בתשושי כוח לעבור גילגול מחילות, טילטולי דרך ברכב וברגל, בים וביבשה, ברעב ובצמא — והנסיעה ארכה לפעמים חדשים וגם שנים — כדי לחונן עפרה ואחר כך להיות צפויים לשונו ולביוה? וכי לאכול מפריה ולשבוץ מטובה (שלא היו) היו צריכים? אלא מה? במקום זה נתמקד חלום המשיח ופדות הנפש, עירגון לשלימות הרוחנית, לתיקון העצבות היהודית הגלומה בששת ימי המעשה, כשהיוצר הגדול ראה את יצירתו, ויתעצב אל ליבו. וכך מסתיימת המגילה: כשפרצה מלחמת העולם הראשונה... לא האמין היישוב הצעיר והדל... שיוכל להתגבר על כל התלאות שעברו עליו. המתים — מתו והחיים המשיכו להאמין בגאולת ישראל ובהבטחת האלוהים לאברהם, לזרעך אתן את הארץ הנאת'.

מפני דוּחַק במקום אנו מציינים, כי בשער ג' — סיפרות יפה — משתתפים: ישראל אפרת. גבריאלי פרייל, יצחק זילברשלג, רחלה בבלי ואנדה עמיר-פינקרפילד (379—421).

